Llywodraeth Cymru
Welsh Government

Datganoli, Democratiaeth
a Chyflawni

www.cymru.gov.uk

Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol (Crynodeb Pob Dydd)

Dyddiad cyhoeddi: 3 Chwefror 2015
Angen gweithredu erbyn: 23:59 ar 28 Ebrill 2015

Trosolwg

Y Papur Gwyn Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol yw datganiad o fwriad Llywodraeth Cymru ynghylch dyfodol Llywodraeth Leol yng Nghymru. Mae Papur Gwyn yn gosod allan y newidiadau mae Llywodraeth Cymru yn bwriadu gwneud i'r gyfraith fel bod gan bobl gyfle i ddweud eu barn cyn bo hynny'n digwydd.

Mae'r papur hwn yn grynodeb o'r prif newidiadau yr hoffem ni eu gwneud, ond nid dyma'r Papur Gwyn ei hun. Gallwch ddefnyddio'r papur hwn fel sail i ddweud eich barn ond am yr holl fanylion dylech gyfeirio at y Papur Gwyn sydd ar gael ar wefan Llywodraeth Cymru:

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

Sut i ymateb a manylion cysylltu

Mae'r ymgynghoriad hwn yn ymdrin â nifer helaeth o faterion. Mae llawer ohonynt o ddiddordeb i'r cyhoedd ond mae rhai ohonynt yn dechnegol ac mae'n bosibl mai dim ond Awdurdodau Lleol fydd â diddordeb ynddynt. Rydym wedi creu holiadur ar y we er mwyn ei gwneud yn haws i ni gasglu ymatebion a'u dadansoddi.

Gallwch ddewis ymdrin â'r holl faterion a godir gan y Papur Gwyn hwn neu gallwch ddewis cwblhau fersiwn fyrrach o'r holiadur, sy'n canolbwyntio ar y prif faterion sydd o ddiddordeb i'r cyhoedd. Byddwch yn gallu dewis yr opsiwn yr ydych yn ei ffafrio pan fyddwch yn dechrau llenwi'r holiadur. Mae fersiwn Word ar gael hefyd ond byddem yn eich annog yn daer i ddefnyddio'r fersiwn sydd ar-lein.

I ymateb i'r ymgynghoriad cwblhewch y ffurflen sydd ar-lein neu gofynnwch am yr holiadur ar ffurf Word sy'n cyd-fynd â'r Papur Gwyn, cwblhewch yr holiadur a dychwelwch ef:

naill ai drwy e-bost i'r cyfeiriad canlynol:	RLGProgramme@cymru.gsi.gov.uk
neu drwy'r post i'r cyfeiriad canlynol:	Diwygio Llywodraeth Leol Llywodraeth Cymru Parc Cathays Caerdydd CF10 3NQ

OGL

© Hawlfraint y Goron 2015

WG24127

Rhagor o wybodaeth a dogfennau cysylltiedig

Mae'r Papur Gwyn cyflawn a fersiwn sy'n addas i bobl ifanc ar gael ar wefan Llywodraeth Cymru.

Mae fersiynau o'r ddogfen hon ar gael mewn print bras, Braille ac ieithoedd eraill os gofynnir amdanynt.

Diogelu data

Bydd unrhyw ymateb a anfonwch atom yn cael ei weld yn llawn gan staff Llywodraeth Cymru sy'n gweithio ar y materion y mae'r ymgynghoriad hwn yn ymdrin â nhw. Mae'n bosibl y bydd aelodau eraill o staff Llywodraeth Cymru yn gweld yr ymateb hefyd, er mwyn eu helpu i gynllunio ymgynghoriadau ar gyfer y dyfodol.

Mae Llywodraeth Cymru yn bwriadu cyhoeddi crynodeb o'r ymatebion i'r ddogfen hon. Mae'n bosibl hefyd y byddwn yn cyhoeddi'r ymatebion yn llawn. Fel arfer, bydd enw a chyfeiriad (neu ran o gyfeiriad) yr unigolyn neu sefydliad a anfonodd yr ymateb yn cael eu cyhoeddi gyda'r ymateb. Mae hynny'n helpu i ddangos bod yr ymgynghoriad wedi'i gynnal yn briodol. Os nad ydych yn dymuno i'ch enw a'ch cyfeiriad gael eu cyhoeddi, rhowch wybod inni yn ysgrifenedig wrth anfon eich ymateb. Byddwn wedyn yn cuddio'ch manylion.

Mae'n bosibl y bydd yr enwau a'r cyfeiriadau y byddwn wedi'u cuddio yn cael eu cyhoeddi'n ddiweddarach, er nad yw hynny'n debygol o ddigwydd yn aml iawn. Mae Deddf Rhyddid Gwybodaeth 2000 a Rheoliadau Gwybodaeth Amgylcheddol 2004 yn caniatáu i'r cyhoedd gael gweld gwybodaeth a gedwir gan lawer o gyrff cyhoeddus, gan gynnwys Llywodraeth Cymru. Mae hynny'n cynnwys gwybodaeth sydd heb ei chyhoeddi. Fodd bynnag, mae'r gyfraith hefyd yn caniatáu inni gadw gwybodaeth yn ôl dan rai amgylchiadau. Os bydd unrhyw un yn gofyn am gael gweld gwybodaeth a gadwyd yn ôl gennym, bydd rhaid inni benderfynu a ydym am ei rhyddhau ai peidio. Os bydd rhywun wedi gofyn inni beidio â chyhoeddi ei enw a'i gyfeiriad, bydd hynny'n ffaith bwysig inni ei chadw mewn cof. Fodd bynnag, fe allai fod rheswm pwysig dros orfod datgelu enw a chyfeiriad unigolyn, er ei fod wedi gofyn inni beidio â'u cyhoeddi. Byddem yn cysylltu â'r unigolyn ac yn gofyn am ei farn cyn gwneud unrhyw benderfyniad terfynol i ddatgelu'r wybodaeth.

Cynnwys

1. Cyflwyniad 9
2. Cydbwyso Cyfrifoldebau Llywodraeth Cymru a Llywodraeth Leol 11
3. Adnewyddu Democratiaeth 15
4. Cysylltu â Chymunedau 20
5. Grym i Gymunedau Lleol 23
6. Llywodraethu Corfforaethol a Gwella 25
7. Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol 27
8. Cryfhau Rôl Gwaith Adolygu 29
9. Diwygio Cyllid Llywodraeth Leol 31
10. Casgliad 32

Rhagair y Gweinidog – Ein gweledigaeth ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru

O ymweld ag Archifau Gwent yn eu cyfleuster newydd bendigedig yn Swyddfeydd Cyffredinol yr hen waith dur yng Nglynebwy, gallwch ddarllen cofnodion Cymdeithas Cymorth Meddygol Gweithwyr Tredegar lle bu'r Cynghorydd Aneurin Bevan a'i gydweithwyr yn ceisio cyflwyno atebion cydweithredol ym maes iechyd ar gyfer eu cymuned leol. Mae'r cofnodion hynny'n ein hatgoffa bod Llywodraeth Leol yng Nghymru, ar ei gorau, bob amser wedi bod yn weithredol ac wedi ymgysylltu'n gydweithredol â chymunedau lleol er mwyn dod o hyd i atebion ar y cyd i broblemau.

Rydym yn awyddus i bob un o'n Cynghorau fod yn Gynghorau gweithredol sy'n ymwneud â darparu gwasanaethau cyhoeddus modern a hygyrch o safon ar y cyd â'u cymunedau. Wrth i ni ddatblygu ein cynlluniau, rydym wedi ystyried y profiad rhyngwladol gorau ac wedi manteisio ar brofiadau'r mudiad cynghorau cydweithredol yn y DU. Ond ni ddylem fyth anghofio bod Cymru bob amser wedi arloesi ym maes modelau cydweithredol, yn ystod oes Aneurin Bevan a heddiw. Mewn 11 o Awdurdodau Lleol yng Nghymru, pleidleisiodd tenantiaid o blaid cael cwmnïau cydfuddiannol cymunedol neu fentrau cymdeithasol i reoli eu tai cymdeithasol. Mae Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014 yn deddfu ar gyfer creu modelau cydweithredol a chydfuddiannol ym maes gofal cymdeithasol.

Yn y Papur Gwyn hwn rydym yn egluro telerau bargen newydd ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru. Dros 15 mlynedd ar ôl sefydlu'r Cynulliad Cenedlaethol, mae'n bryd ail-lunio'r berthynas rhwng Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol yng Nghymru. Bydd ein bargen newydd ar gyfer Llywodraeth Leol, sydd wedi'i seilio ar nifer llai o Gynghorau cryfach, yn arwain at Lywodraeth Genedlaethol yng Nghymru sy'n pennu nifer bach o flaenoriaethau cenedlaethol clir, yn dilyn hynt Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2014, gan alluogi Llywodraeth Leol i bennu'r rhan fwyaf o flaenoriaethau lleol gyda phobl leol.

Rydym yn cydnabod bod Llywodraeth Leol yng Nghymru dan bwysau difrifol ar hyn o bryd o ganlyniad i bolisïau cynilo Llywodraeth y DU a'r galw cynyddol am wasanaethau. Nid yw'n gyfnod hawdd i neb ym maes Llywodraeth Leol, boed yn Gynghorwyr neu'n weithwyr Cynghorau. Felly, mae'n hollbwysig ein bod yn caniatáu i Lywodraeth Leol ganolbwyntio ar flaenoriaethau allweddol a dysgu o'r arfer gorau – arfer dibynadwy'n ogystal ag arfer arloesol – sy'n gysylltiedig â gwella'r modd y caiff gwasanaethau eu darparu ledled Cymru.

Yn y cyfamser rhaid i ni sicrhau bod Cynghorau lleol yn cynrychioli pob agwedd ar gymunedau lleol. Mae arnom angen ystod o Gynghorwyr sy'n fwy amrywiol o lawer. Mae sicrhau hynny'n her uniongyrchol i arweinwyr Llywodraeth Leol. Mae Cynghorau lleol sy'n adlewyrchu cymunedau lleol yn fwy tebygol o ennyn ymddiriedaeth y cymunedau hynny pan fydd yn rhaid i arweinwyr lleol wneud penderfyniadau anodd. Dylem fod yn ei gwneud yn haws i bobl newydd ymuno â Llywodraeth Leol ar lefel Cyngor Tref neu Gymuned ac ar lefel Prif Gyngor. Rhaid i ni sicrhau nad yw'r system lwfansau ar gyfer Cynghorwyr yn golygu bod Aelodau Cabinet a'r sawl sy'n cael taliadau am gyfrifoldebau uwch yn dod yn rhan arall o'r fiwrocratiaeth a delir. Dylem fod yn ceisio lleihau cost gwleidyddiaeth a rheolaeth ym maes Llywodraeth Leol.

Ar adeg pan fo sefydliadau ym maes gwasanaethau cyhoeddus ledled y byd yn dysgu nad yw'r hen ffyrdd o wneud pethau'n ddigonol ar gyfer y dyfodol, mae gan Gymru gyfle i achub y blaen ar bawb arall os ydym yn effro i'r posibilrwydd o wneud hynny. Os ydym am ail-lunio ein gwasanaethau cyhoeddus ac ail-lunio ein hardaloedd lleol, mae angen i ni weld arweinyddiaeth gref ac addasol ar draws pob un o'n gwasanaethau cyhoeddus, gan gynnwys Llywodraeth Leol.

Rydym yn uchelgeisiol o safbwynt Llywodraeth Leol yng Nghymru ac o safbwynt ein cymunedau lleol. Mae'r Papur Gwyn hwn yn egluro ein gweledigaeth ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru ac yn esbonio sut y byddwn yn symud y cynigion hyn yn eu blaen.

Leighton Andrews AC
Y Gweinidog Gwasanaethau Cyhoeddus

1. Cyflwyniad

Mae Llywodraeth Cymru eisiau'r gorau i Gymru ac i'r bobl sy'n byw yng Nghymru.

Er mwyn cyflawni hyn, rydym o'r farn bod yn rhaid i Gynghorau yng Nghymru newid. Rydym wedi manylu ar ein rhesymau a'n cynigion ar gyfer newid mewn Papur Gwyn o'r enw Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol. Mae Papur Gwyn yn manylu ar y newidiadau y mae Llywodraeth Cymru eisiau eu gwneud i'r gyfraith fel eich bod yn gallu rhoi'ch barn arnynt cyn iddynt ddigwydd. Fersiwn fyrrach o Grym i Bobl Leol yw hwn, yn dwyn sylw at y prif newidiadau rydym eisiau eu gwneud.

Rydym nawr eisiau gwybod beth yw'ch barn chi ar hyn.

1.1 Ein gweledigaeth

Ein gweledigaeth yw bod pobl yng Nghymru'n cael eu gwasanaethu gan Gynghorau cyfrifol sy'n gwrando ar bawb yn eu hardal, sy'n cynrychioli'r cymunedau y maent yn eu gwasanaethu ac sy'n atebol am ddarparu gwasanaethau o ansawdd da.

1.2 Pam y mae angen i bethau newid

Mae Cynghorau Sir neu Gynghorau Bwrdeistref Sirol, a hefyd Awdurdodau Lleol, yn enwau eraill ar Gynghorau. Mae yna 22 ohonynt yng Nghymru. Mae gan Gyngor hyd at 75 o Aelodau Etholedig (neu Gynghorwyr) sy'n sefyll i gael eu hethol bob 4 blynedd. Y grŵp hwn o hyd at 75 o aelodau yw'r corff llywodraethu neu'r "Cyngor llawn". Os ydych chi dros 18 oed ac yn bwy neu'n gweithio yn yr ardal, gallwch chi bleidleisio mewn etholiadau Cyngor a sefyll i gael eich ethol fel Cynghorydd.

Bob blwyddyn yng Nghymru, mae Cynghorau'n gwario rhyw £8 biliwn. Daw mwy na hanner yr arian hwn ar ffurf grant oddi wrth Lywodraeth Cymru. Daw'r gweddill o'r dreth gyngor, ffioedd, taliadau a ffynonellau eraill. Gyda'r arian hwn, mae Cynghorau'n darparu amrywiaeth anferthol o wasanaethau bob dydd, gan gynnwys:

- Ysgolion cynradd ac uwchradd;
- Gwasanaethau cymdeithasol, sy'n cynnwys gwasanaethau i deuluoedd a phlant, mabwysiadu a maethu, pobl anabl, a phobl hŷn;
- Gwasanaethau ieuenctid;
- Ailgylchu a chasglu sbwriel;
- Cynnal a chadw ffyrdd a phalmentydd a glanhau'r strydoedd;
- Canolfannau hamdden;
- Trwyddedu gwerthu alcohol a thybaco;
- Gwneud yn siŵr bod gan gaffis a bwytai geginau glân a hylan;
- Rheoli lle mae tai, swyddfeydd a ffatrïoedd newydd yn cael eu hadeiladu;
- Tai;
- Llyfrgelloedd; a
- Rhandiroedd.

Mae Cynghorau'n wynebu pwysau anferthol. Mae poblogaeth Cymru'n heneiddio ac, yn ogystal â bod yn beth da (rydym i gyd eisiau byw yn hirach), mae hyn yn gallu rhoi gwasanaethau Cyngor dan bwysau. Mae ein disgwyliadau o ran ansawdd gwasanaethau'n codi. Ar yr un pryd, er bod swm yr arian sydd gan Gynghorau i'w wario'n dal i gynyddu rhyw fymryn, mae'n bendant eu bod dan bwysau ariannu difrifol. Mae hyn yn rhannol oherwydd bod Llywodraeth Cymru wedi bod yn derbyn llai oddi wrth lywodraeth y DU. Mae hyn yn debygol o barhau am gryn amser, felly mae'n rhaid gwneud rhywbeth.

Fe ofynnodd Llywodraeth Cymru i grŵp o arbenigwyr, o'r enw y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus, wneud argymhellion ynglŷn â'r hyn y dylem ei wneud. Gwnaethom gytuno â'r rhan fwyaf o ddarganfyddiadau'r comisiwn ac mae Grym i Bobl Leol yn manylu ar gynlluniau Llywodraeth Cymru i wneud newidiadau i'r ffordd y mae Cynghorau'n gweithio. Pan fydd pawb wedi cael cyfle i ddweud eu dweud, fe fyddwn yn cynhyrchu Bil drafft (cyfraith rydym yn cynnig gofyn i'r Cynulliad Cenedlaethol ei phasio). Bydd y Bil yn manylu ar sut bydd y newidiadau'n gweithio. Bydd pawb yn cael cyfle i wneud sylwadau ar y Bil drafft cyn ei gyflwyno i'r Cynulliad ar ôl etholiadau nesaf y Cynulliad ym mis Mai 2016.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Diwygio Llywodraeth Leol, cyfeiriwch at y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

2. Cydbwyso Cyfrifoldebau Llywodraeth Cymru a Llywodraeth Leol

Mae'n bwysig bod pawb yn deall rolau a chyfrifoldebau Llywodraeth Cymru a Llywodraeth Leol.

Mae Cynghorau'n gwneud eu penderfyniadau eu hunain yn lleol ac maent yn atebol i bobl leol ond, yn achos rhai o'r gwasanaethau y maent yn eu darparu, mae'n rhaid iddynt hefyd ateb gofynion y mae Llywodraeth Cymru'n eu gosod arnynt. Ein rôl ni yw gosod polisi a safonau cenedlaethol ar gyfer gwasanaethau allweddol megis addysg, gwasanaethau cymdeithasol, gwastraff a chynllunio. Mae hyn yn bwysig, fel bod pobl yn gallu disgwyl gwasanaeth o'r un ansawdd da, lle bynnag y maent yn byw yng Nghymru. Os nad yw Cynghorau'n darparu gwasanaethau i'r safonau hyn, gall Gweinidogion Cymru gamu i mewn a gweithredu.

2.1 Rôl Bresennol Cynghorau

Mae rôl Cynghorau wedi bod yn newid byth a hefyd, a bydd yn parhau i newid gydag amser. Mae gan Gynghorau:

- **swyddogaethau a grymoedd gorfodol** (pethau y mae'n rhaid iddynt eu gwneud) megis addysg, gwasanaethau cymdeithasol, diogelu plant, casglu gwastraff, tai a thrafnidiaeth leol;
- **grymoedd disgresiwn** (pethau y gallant eu gwneud) megis hybu datblygiad economaidd, y celfyddydau, diwylliant, hamdden, chwaraeon a thwristiaeth; a
- **swyddogaethau a grymoedd rheoleiddio** (pethau y maent yn eu gwneud i ddiogelu'r cyhoedd) megis safonau masnach, iechyd yr amgylchedd, trwyddedu gwerthu alcohol a thybaco, trwyddedu tacsis ac ati.

Y peth pwysicaf yw bod Cynghorau'n llwyddiannus, nawr ac yn y dyfodol. Mae hyn yn golygu cael arweinyddiaeth dda a chryf.

2.2 Cydweithio

Os yw gwasanaethau i ddiwallu anghenion pobl, mae angen i ddarparwyr gwasanaeth gydweithio. Mae hyn yn cynnwys Cynghorau, y Gwasanaeth Iechyd Genedlaethol (GIG), yr heddlu, mudiadau gwirfoddol a grwpiau cymunedol. Er enghraifft, bydd angen i'r GIG a'r Cyngor gydweithio pan fydd rhywun yn dod allan o'r ysbyty ac y bydd angen help arno gartref.

Hefyd, mae angen i wasanaethau cyhoeddus gydweithio mewn meysydd eraill sydd yn y cefndir. Gall rhannu gwasanaethau 'cefn swyddfa', fel gofod swyddfa, ynni, TGCh a systemau ariannol, a gwasanaethau proffesiynol, helpu i gwtogi ar gostau.

Mae yna lawer o wahanol ffyrdd y gall Cynghorau weithio gyda phartneriaid, er enghraifft:

- Mae Cynllun Llywodraeth Leol Llywodraeth Cymru a'r Cyngor Partneriaeth yn helpu Llywodraeth Genedlaethol a Lleol i gydweithio.
- Mae byrddau gwasanaethau lleol yn dod â holl brif wasanaethau cyhoeddus mewn ardal Cyngor at ei gilydd i benderfynu beth yw'r prif flaenoriaethau; ac
- Mae Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014 yn helpu Cynghorau i weithio gyda phartneriaid i gadw plant yn ddiogel ac i ofalu am bobl hŷn.

2.3 Gweithio Rhanbarthol a Dinas-ranbarthau

Mae'n rhaid i Gynghorau hefyd weithio gyda Chynghorau cyfagos i ddiwallu anghenion rhanbarth. Mae'r math hwn o waith eisoes yn mynd rhagddo mewn llawer o feysydd, megis gwasanaethau cymdeithasol, gwasanaethau maethu a mabwysiadu, a gwasanaethau troseddau ieuenctid a chamddefnyddio alcohol a sylweddau.

Mae hefyd yn bwysig ar gyfer swyddi. Mae pobl yn aml yn byw yn ardal un Cyngor ac yn gweithio mewn dinas gerllaw, megis Caerdydd, Abertawe neu Gasnewydd. Gyda buddsoddiad newydd, ystyrir mai ein dinasoedd yw'r brif ffynhonnell swyddi newydd a thwf ar gyfer y genhedlaeth nesaf. Mae hyn yn golygu bod angen i Lywodraeth Cymru gydweithio â Chynghorau, busnesau preifat a mudiadau gwirfoddol. Rydym eisoes wedi dechrau'r gwaith hwn trwy sefydlu Byrddau Dinas-ranbarthau i ddarparu arweinyddiaeth yn Ninas-ranbarth Bae Abertawe a Phrifddinas-ranbarth Caerdydd.

2.4 Fframwaith ar gyfer Gwasanaethau Cyhoeddus Cynaliadwy yng Nghymru

Mae Bil newydd Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru), y mae'r Cynulliad Cenedlaethol wrthi'n ei ystyried ar hyn o bryd, yn manylu ar fframwaith ar gyfer pob gwasanaeth cyhoeddus yng Nghymru, i sicrhau eu bod yn diwallu anghenion pobl heddiw ac yn y dyfodol. Mae'r Bil:

- yn manylu ar nodau a mesurau cenedlaethol ar gyfer cynnydd;
- yn sicrhau bod gwasanaethau cyhoeddus yn gweithio'n unol ag egwyddorion datblygu cynaliadwy; megis meddwl am y tymor hir, cydweithredu, canolbwyntio ar atal a gweithio gyda'r cyhoedd;
- yn manylu ar sut bydd Cynghorau a gwasanaethau cyhoeddus eraill yn gosod nodau lleol;
- yn sefydlu Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol i oruchwylio ac adrodd ar gynnydd tuag at y nodau; ac
- yn ei gwneud yn ofynnol i wasanaethau cyhoeddus mewn ardaloedd lleol gydweithio trwy Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus.

Bydd y fframwaith hwn yn helpu i egluro'r berthynas rhwng Llywodraeth Genedlaethol a Lleol.

Er enghraifft: Ym maes gwastraff, mae gosod nodau'n genedlaethol wedi cyflawni gwell canlyniadau. Mae Cynghorau'n gyfrifol am gasglu a delio â gwastraff o gartrefi, ond mae'r targedau'n cael eu gosod yn genedlaethol. Dan ein Strategaeth Tuag at Ddyfodol Diwastraff, rydym wedi buddsoddi £676 miliwn ers 2001 mewn helpu Cynghorau i gyrraedd eu targedau ailgylchu, cwtogi ar gostau tirlenwi a chreu swyddi newydd. O ganlyniad, Cymru yw'r gorau yn y DU a'r 4ydd yn Ewrop bellach.

2.5 Ardaloedd Cynghorau

Yn ein Papur Gwyn blaenorol, *Datganoli, Democratiaeth a Chyflawni: Diwygio Llywodraeth Leol (Gorffennaf 2014)*, gwnaethom fanylu ar ein bwriad i gwtogi ar nifer y Cynghorau yng Nghymru. Byddwn yn gwneud trefniadau i wneud hyn yn y Bil drafft y bwriedir ei gyhoeddi yn nhymor yr hydref 2015.

2.6 Statws Cynghorau Newydd

Mae yna lawer o wahanol enwau ar Gynghorau, er enghraifft; Cynghorau Sir, Bwrdeistref Sirol, Dinas a Sir. Rydym o'r farn y dylai pob Cyngor ddefnyddio'r un teitl: Cynghorau Sir.

2.7 Staff

Rydym eisiau i bob Cyngor newydd fod â gweithlu cryf, llawn cymhelliant. Fe fydd angen llawer o gynllunio ar gyfer y newidiadau hyn. Gwnaethom ymgynghori ynglŷn â sefydlu Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus, ar sail anstatudol i ddechrau. Byddwn nawr yn gwneud darpariaeth ddeddfwriaethol ar ei gyfer yn yr ail Fil:

- recriwtio a chadw staff o fewn Cynghorau ac ar eu traws yn ystod y newidiadau hyn;
- trosglwyddo staff o'r Cynghorau presennol i'r rhai newydd;
- gwneud yn siŵr bod pawb yn deall a bod ganddynt yr un telerau ac amodau gwasanaeth, megis taliadau teithio, oriau hyblyg a phensiynau;
- graddio a gwerthuso swyddi;
- apwyntiadau i uwch swyddi a swyddi eraill; a
- sut mae angen ystyried effeithiau'r newidiadau hyn a materion eraill ar gyfer gwasanaethau cyhoeddus eraill.

2.8 Grymoedd Cyfreithiol Cynghorau

Mae angen i Gynghorau allu cyflawni eu gwaith o fewn y gyfraith. Cymhwysedd cyfreithiol yw ein henw ar hyn. Oni bai bod y gyfraith yn ei ganiatáu, nid yw Cynghorau weithiau'n rhydd i wneud dewisiadau neu ddilyn trywydd syniadau newydd ar gyfer darparu gwasanaethau.

Mae Cynghorau wedi dadlau o blaid 'grym cymhwysedd cyffredinol', a fyddai'n eu galluogi i wneud mwy o bethau er budd gorau eu cymunedau. Rydym yn cytuno ac yn bwriadu rhoi'r grym hwn iddynt.

2.9 Grymoedd Eraill

Rydym o blaid rhoi mwy o rymoedd i'r Cynghorau newydd hyn, ond yn gyntaf rydym eisiau gwneud yn siŵr eu bod yn defnyddio'r grymoedd sydd ganddynt eisoes yn dda. Byddwn yna'n ystyried a ddylid rhoi mwy o rymoedd iddynt yn y dyfodol.

2.10 Cyfansoddiadau Cynghorau

Mae rheolau'n angenrheidiol, ond mae gormod o reolau'n gallu gwneud gwaith yn anodd. Yn ôl y gyfraith, mae'n rhaid i Gynghorau fanylu ar eu rheolau eu hunain mewn dogfen o'r enw cyfansoddiad. Mae'r cyfansoddiad yn helpu Cynghorwyr, swyddogion a'r cyhoedd i ddeall sut maent yn gwneud penderfyniadau a phwy sy'n gyfrifol am y penderfyniadau hynny. Fodd bynnag, mae cyfansoddiadau'n gallu bod yn ddogfennau anferthol sydd, yn ôl pob golwg, yn canolbwyntio ar brosesau cyfreithiol a biwrocrataidd yn unig.

Rydym o'r farn y byddai'n well i Gynghorau gael cyfansoddiad sydd hefyd yn manylu ar rai o'r pethau mwy sylfaenol sydd o bwys i bobl: ei werthoedd craidd, yr egwyddorion y mae'n gweithio'n unol â nhw a'i berthynas â'r cyhoedd y mae'n ei wasanaethu.

2.11 Adolygiad o gorff Deddfwriaeth Llywodraeth Leol

Mae Cynghorau'n gweithio dan reolaeth y gyfraith. Mae rhai o'r cyfreithiau hyn yn dyddio o'r 1970au, ac mae yna lawer sydd heb newid rhyw lawer ers oes Fictoria, tra bo eraill wedi cael rhannau wedi'u hychwanegu atynt neu wedi'u newid sawl tro fel eu bod yn anodd i'w deall. Rydym eisiau edrych ar y cyfreithiau y mae'n rhaid i Gynghorau eu dilyn a gweld a ydynt yn dal i fod yn gyfoes ac yn gwbl addas ar gyfer y genhedlaeth nesaf.

Rydym eisiau:

- i Gynghorau ddefnyddio'r un teitl;
- rhoi mwy o ryddid y Gynghorau wneud yr hyn sydd orau i'w cymunedau lleol; ac
- i bob Cyngor fanylu ar ei werthoedd craidd, yr egwyddorion y mae'n gweithio'n unol â nhw a'i berthynas â'r cyhoedd y mae'n ei wasanaethu.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Cydbwyso Cyfrifoldebau Llywodraeth Cymru a Llywodraeth Leol, cyfeiriwch at Bennod 2 y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

3. Adnewyddu Democratiaeth

Nid yw democratiaeth leol yn cyflawni popeth y gallai ei gyflawni i wella llesiant pobl yng Nghymru. Mae hyn yn rhannol oherwydd bod yna wahanol rolau mewn Cyngor ac, yn aml, mae yna ddryswch ynglŷn â phwy sy'n gwneud beth. Felly rydym eisiau gwneud yn siŵr bod pawb yn deall eu cyfrifoldebau a sut maent yn atebol. Rydym hefyd eisiau i Gynghorwyr adlewyrchu'r cymunedau y maent yn eu cynrychioli.

3.1 Etholiadau Cyngor

Mae etholiadau llywodraeth y DU a'r Cynulliad Cenedlaethol yn digwydd bob pum mlynedd, ond mae etholiadau i Gynghorau'n digwydd bob pedair blynedd. Yng Nghymru, mae pob un o'r Cynghorwyr yn sefyll i gael eu hethol i gyd ar yr un tro, ond mewn rhai Cynghorau yn Lloegr, mae traean o'r Cynghorwyr yn cael eu hethol ym mhob blwyddyn. 'Etholiadau cyfnodol' yw'r enw ar hyn. Mewn rhai ffyrdd, mae etholiadau cyfnodol yn golygu bod y cyhoedd yn cael dewis yn amlach, ond mewn ffyrdd eraill maent yn golygu bod Cynghorau'n newid cryn dipyn a bod yna ddiffyg cyfeiriad o bosibl.

Rydym eisiau'ch barn chi ar p'un a ddylem gael etholiadau Cyngor bob pum mlynedd yn hytrach na phob pedair blynedd, neu a ddylem ystyried etholiadau cyfnodol.

3.2 Rôl a Chyfrifoldebau'r Arweinydd

Os yw rhywrai'n sefyll i ddod yn Arweinydd, mae pobl eisiau gwybod beth y maent yn sefyll drosto. Rydym o'r farn y dylent gael datganiad ysgrifenedig o nodau a'i gyflwyno i'r Cyngor cyn eu hethol, ac adrodd bob blwyddyn ar sut maent yn cyflawni eu nodau. Dylid dweud wrth y cyhoedd sut maent yn cyflawni eu swydd a bod yn glir os oes yna broblemau.

Yr Arweinwyr yw'r llefarwyr gwleidyddol ar ran y Cynghorau ac maent yn dewis Cabinet o Aelodau Etholedig i'w helpu i sicrhau bod pethau'n cael eu gwneud. Gyda'i gilydd, y Weithrediaeth yw'r enw ar y rhain. Nid yw'r Prif Weithredwyr yn Aelodau Etholedig (nac yn aelodau o'r Weithrediaeth!). Y Cyngor sy'n eu penodi nhw, ac maent yn gyfrifol am reoli'r Awdurdod a'r staff.

Mae ar Arweinwyr angen i'w Haelodau Cabinet a'r Prif Weithredwr gyflawni eu cynlluniau, felly mae angen iddynt wybod sut hwyl y maent yn ei chael ar bethau. I wneud hyn yn glir i bobl, rydym eisiau i Arweinydd pob Cyngor osod nodau ar gyfer Aelodau'r Cabinet a'r Prif Weithredwr, a gwirio sut hwyl y maent yn ei chael ar bethau bob blwyddyn.

Rydym o'r farn mai Cabinetau sy'n adlewyrchu'r boblogaeth y maent yn ei gwasanaethu yw'r Cabinetau gorau. Felly rydym yn bwriadu rhoi dyletswydd ar Arweinwyr i wneud yn siŵr bod cynifer â phosibl o wahanol bobl o lawer o wahanol gefndiroedd yn cael eu dewis ar gyfer y Cabinet fel bod llawer o wahanol safbwyntiau'n cael eu cynrychioli.

3.3 Rôl a Chyfrifoldebau Aelodau Cabinet

Mae'r Cabinet yno i benderfynu beth yw'r blaenoriaethau a sut gellir eu cyflawni. Maent yn gyfrifol am wneud penderfyniadau. Mae rhai Cabinetau'n gwneud penderfyniadau mewn modd agored ac yn gallu dangos tystiolaeth i gefnogi eu penderfyniadau, ond mae eraill yn llai agored. Mae hyn wedi arwain at gryn feirniadaeth, yn enwedig o ystyried bod y nifer mawr o Aelodau Cabinet ledled Cymru'n costio llawer o arian.

Dan Ddeddf Llywodraeth Leol 2000, gall Cabinet gynnwys hyd at ddeg aelod. Yng Nghymru, mae Cabinetau Cyngor yn amrywio o saith i ddeg aelod. Mae pob Aelod Cabinet yn amser llawn ac ar gyflog uwch. Mae gan rai ohonynt gyfrifoldebau cyfreithiol pwysig, er enghraifft yr Aelodau Cabinet ar gyfer gwasanaethau cymdeithasol ac addysg. Fodd bynnag, nid yw'n glir a yw cyfrifoldebau pob Aelod Cabinet ar yr un lefel neu a oes angen iddynt fod yn amser llawn. Efallai y byddai'n syniad da cael swyddi Dirprwy Gabinet rhan-amser a fyddai'n agor y drws i amrywiaeth ehangach o Gynghorwyr sydd o bosibl â swyddi eraill neu sy'n rhieni. Rydym yn ceisio barn ar p'un a ddylem gwtogi ar nifer yr Aelodau Cabinet.

3.4 Rôl a Chyfrifoldebau Cynghorwyr

Mae angen i ni ei gwneud yn glir beth yw'r disgwyliadau ar gyfer Cynghorwyr. Mae angen iddynt arwain eu cymunedau a gwneud yn siŵr bod pobl yn cael dweud eu dweud mewn penderfyniadau. Mae angen iddynt gyfathrebu â'r bobl y maent yn eu gwasanaethu, ac mae hyn yn cynnwys gwneud yn siŵr bod yna gyfleoedd iddynt chwarae rhan yn y pethau sy'n digwydd. Fe ddylent ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol a thechnoleg ddigidol i sicrhau eu bod o fewn cyrraedd haws.

Mae gan Gynghorwyr rôl bwysig i'w chwarae o ran mynnu bod yr Arweinydd a'r Cabinet yn atebol. Maent yn hanfodol i wneud yn siŵr bod y Cyngor yn cael ei redeg yn dda. Mae hon yn dasg anodd ac mae angen iddynt gael yr hyfforddiant iawn, yn enwedig wrth i'w cyfrifoldebau gynyddu mewn Cynghorau mwy.

Mae'n rhaid i Gynghorau gefnogi Cynghorwyr i gyhoeddi adroddiad bob blwyddyn ar y pethau y maent wedi'u cyflawni. Fodd bynnag, mae llai na hanner yn gwneud hyn, a dyna pam ein bod eisiau newid y gyfraith i wneud yn siŵr eu bod yn cyhoeddi adroddiad. Mae Cynghorwyr yn cael eu talu drwy arian trethdalwyr ac fe ddylent ddweud wrthym beth y maent wedi'i gyflawni.

3.5 Amrywiaeth ymhlith Cynghorwyr

Rydym eisiau i gymunedau uniaethu â'u Cynghorwyr a theimlo bod rhywun yn gwrando arnynt. Oherwydd anghydraddoldebau o ran rhyw, oedran a grwpiau ethnig y bobl sy'n sefyll i'w hethol, nid yw cymunedau bob amser yn ffyddiog bod eu cynrychiolwyr yn eu deall neu'n diwallu eu hanghenion.

Mewn meysydd bywyd cyhoeddus eraill, megis mudiadau gwirfoddol, mae yna lawer yn fwy o bobl o wahanol grefyddau, diwylliannau, cefndiroedd a rhywiau'n gweithio i ddiwallu anghenion pobl. Fodd bynnag, o'r bobl sy'n gweithio yn y meysydd hyn prin iawn yw'r rhai sy'n mynd ymlaen i ddod yn Gynghorwyr. Mae hyn er colled i ddemocratiaeth. Os ydym eisiau annog pobl i sefyll i'w hethol, mae'n rhaid i ni ddangos bod Cynghorau'n agored, yn groesawgar ac yn parchu gwahaniaethau. Mae angen i ni wneud yn siŵr bod yna bolisïau ar waith i atal bwlio ac aflonyddu, ac i hybu parch yn ogystal â gwneud yn siŵr bod arweinwyr yn deall eu cyfrifoldebau i osod esiampl i bob Cynghorydd a staff Cyngor.

Mae gan lawer o Gynghorau ar draws Cymru Gynghorau Ieuenctid. Rydym o'r farn bod y rhain yn hanfodol i annog pobl ifanc i chwarae rhan mewn gwleidyddiaeth nawr ac yn y dyfodol, ac fe fyddwn yn ei gwneud yn ofynnol i bob ardal fod â Chyngor Ieuenctid.

3.6 Cydnabyddiaeth Ariannol Cynghorwyr

Mae'n bwysig i ddemocratiaeth ein bod yn annog grŵp mwy amrywiol o bobl i sefyll i'w hethol ac nad yw bod yn Gynghorydd yn golygu eu bod ar eu colled yn ariannol. Ar hyn o bryd, mae Cynghorwyr yn derbyn lwfans o £13,000 y flwyddyn, ond mae Arweinwyr, Aelodau Cabinet a rhai eraill yn cael swm sy'n sylweddol fwy, rhwng £26,000 a £53,000.

Mae'r lwfans hwn yn effeithio'n wahanol ar bobl. Er enghraifft, i rywun sydd wedi ymddeol, mae'n incwm ychwanegol, ond i riant sengl sydd â swydd ran-amser fe allai hyn fynd â nhw i fraced treth uwch ac felly eu hannog i beidio â gwasanaethu.

Rydym wedi comisiynu adolygiad o'r ffordd orau i dalu Cynghorwyr ac o rôl corff o'r enw Panel Annibynnol Cymru ar Gydnabyddiaeth Ariannol.

3.7 Nifer y Cynghorwyr

Ar hyn o bryd, mae yna 1,254 o Gynghorwyr yng Nghymru. Fe fydd angen i ni benderfynu sawl Cynghorydd y dylem eu cael pan fydd yna lai o Gynghorau, mwy eu maint yng Nghymru. Rydym yn ceisio barn ar p'un a ddylid cwtogi ar y nifer, a pha ffactorau y dylem eu hystyried wrth benderfynu ar y nifer iawn.

3.8 Cyfyngu ar Nifer y Tymhorau y caiff Cynghorwyr Wasanaethu

Ar hyn o bryd, nid oes unrhyw gyfyngiad ar ba mor hir y mae rhywun yn gallu bod yn Gynghorydd. Gwnaeth un arolwg ddarganfod bod hanner yr holl Gynghorwyr yng Nghymru wedi gwasanaethu am o leiaf ddeng mlynedd, a bod rhai wedi gwasanaethu am fwy na 50 mlynedd. Efallai y byddai'n well i gymunedau pe bai yna gyfyngiad ar nifer y blynyddoedd neu'r tymhorau y caiff Cynghorwyr wasanaethu. Fe fyddai hyn yn rhoi mwy o gyfleoedd i bobl sefyll ac i fwy o bobl gymryd rhan mewn rhedeg eu hardal leol. Rydym yn awgrymu cyfyngiad o bum tymor i Gynghorwyr, a dau dymor i Arweinwyr, Meiri Etholedig ac Aelodau Cabinet.

3.9 Adalw Cynghorwyr

Mae'r Bil Adalw Aelodau Seneddol yn gyfraith newydd y mae Senedd y DU yn ei phasio. Mae hyn yn golygu bod yn rhaid i Aelodau Seneddol ymddiswyddo o'u sedd os bydd 10% o'r bobl yn eu hardal yn llofnodi deiseb yn galw am hynny. Ni fyddai modd adalw Aelod Seneddol oni bai ei fod:

- wedi torri'r gyfraith neu wedi'i ddyfarnu'n euog o drosedd;
- wedi'i garcharu; neu
- wedi'i wahardd o Dŵr Cyffredin am o leiaf 10 diwrnod.

Rydym yn ceisio'ch barn ar p'un a ddylem gael rheolau tebyg ar gyfer Cynghorwyr. Er enghraifft, gellid adalw Cynghorydd os yw Pwyllgor Safonau'r Cyngor neu Banel Dyfarnu Cymru wedi'i gosbi am dorri'r cod ymddygiad.

3.10 Cymhwysedd Etholiadol

Mae'r mwyafrif o bobl yn gallu gwasanaethu fel Cynghorydd, ond mae yna rai grwpiau bach nad ydynt yn gallu. Ni all pobl sy'n gweithio mewn Cyngor sefyll i'w hethol i'r Cyngor y maent yn gweithio iddo oni bai eu bod yn ymddiswyddo'n gyntaf. Rydym o'r farn bod hyn yn atal nifer

mawr o ymgeiswyr posibl o gefndiroedd amrywiol rhag cynnig eu hunain. Rydym eisiau newid y gyfraith fel na fyddai'n rhaid iddynt ymddiswyddo oni bai y byddent yn cael eu hethol.

Rydym hefyd eisiau edrych ar p'un a ddylid atal Cynghorwyr mewn Llywodraeth Leol rhag gwasanaethu naill ai fel Aelodau Cynulliad neu fel Cynghorwyr Cymuned ar yr un pryd, oherwydd y galw ar eu hamser a gwrthdaro buddiannau posibl.

3.11 Rôl a Chyfrifoldebau'r Prif Weithredwr

Defnyddir y term "Prif Weithredwr" (o bryd i'w gilydd "Rheolwr Gyfarwyddwr") ar draws Llywodraeth Leol yng Nghymru ar gyfer y prif swyddog neu'r pennaeth.

Caiff Prif Weithredwyr eu penodi, yn hytrach na'u hethol. Prif rôl y Prif Weithredwr yw gwneud yn siŵr bod y Cyngor yn cyflawni amcanion gwleidyddol yr Arweinydd ac yn diwallu anghenion y bobl yn eu hardaloedd. Mae angen iddynt hefyd wneud yn siŵr bod popeth y mae'r Cyngor yn ei wneud yn unol â'r gyfraith ac yn werth am arian. Fodd bynnag, nid oes unrhyw ofyniad cyfreithiol i gael Prif Weithredwr, ac rydym o'r farn y dylid bod â gofyniad o'r fath.

Mae'r gyfraith yn dweud bod yn rhaid i bob Cyngor fod â pherson dynodedig i fod yn Bennaeth eu Gwasanaeth Cyflogedig. Dylai'r person hwn gael y staff a'r adnoddau eraill sydd eu hangen arno i gyflawni'r rôl honno. Yn y mwyafrif o Gynghorau, y Prif Weithredwr yw Pennaeth eu Gwasanaeth Cyflogedig hefyd, ac rydym o'r farn y dylid cyfuno'r ddwy rôl hyn.

Mae'n rhaid i'r Prif Weithredwyr fod â set eglur o ddyletswyddau y gellir mesur perfformiad yn eu hôl a dylid sicrhau, os ydynt yn methu, bod modd i'r Cyngor eu diswyddo. Rydym o'r farn y dylai'r dyletswyddau hyn fod fel a ganlyn:

- paratoi a chyhoeddi cynllun corfforaethol;
- paratoi a chyhoeddi hunanasesiadau o berfformiad y Cyngor bob blwyddyn;
- sefydlu adolygiad gan gymheiriaid o berfformiad y Cyngor bob dwy flynedd, a pharatoi adroddiad ar gyfer y Cyngor ynglŷn â'r camau i'w cymryd;
- rhoi system rheoli perfformiad ar waith ar gyfer pob gweithiwr; a
- hybu gwaith ymgysylltu ac amrywiaeth mewn democratiaeth.

3.12 Cyfyngu ar Hyd Tymor Prif Weithredwyr

Pan mae rhywun wedi bod yn Brif Weithredwr am amser hir iawn, mae yna berygl y daw grym a dylanwad y person hwnnw'n llethol. Rydym yn ceisio barn ar p'un a ddylid cyfyngu ar yr amser y mae Prif Weithredwr yn gallu aros yn ei swydd ac, os felly, am ba mor hir.

3.13 Cost Uwch Dimau Rheoli

Y Cynghorau sy'n gosod cyflogau Prif Weithredwyr a llawer o rolau uwch reolwyr. Mae Prif Weithredwyr yng Nghymru'n ennill rhwng £105,851 a £194,661. Mae maint uwch dimau rheoli yng Nghymru'n amrywio'n fawr, o 3 mewn rhai Cynghorau i 17 mewn eraill. Mae uwch reolwyr yn ennill rhwng £60,000 a £150,000. Nid oes unrhyw gysylltiad, i bob golwg, rhwng yr amrywiad yn nifer yr uwch swyddi rheoli a'u cyflogau â maint neu gymhlethdod y Cyngor. Mae hyn yn llawer iawn o arian cyhoeddus, sef bron i £26 miliwn y flwyddyn i gyd. Rydym yn ceisio barn ar p'un a ddylid bod yn fwy cyson o ran nifer yr uwch swyddi a'u cyflogau.

3.14 Penodi Uwch Swyddogion i'r Awdurdodau Newydd

Mewn rhai gwledydd, megis Seland Newydd a Gweriniaeth Iwerddon, mae yna gorff annibynnol sy'n rheoli penodi Prif Weithredwyr ac uwch rolau cyhoeddus eraill. Mae hyn yn helpu i wneud pethau'n fwy cyson ac i adeiladu corff o arweinwyr cyhoeddus sydd â'r sgiliau a'r hyfforddiant iawn i wneud y swydd yn dda.

Rydym yn ceisio barn ar p'un a ddylem fabwysiadu'r dull hwn o weithredu yng Nghymru.

Rydym eisiau:

- edrych ar rolau a chyfrifoldebau pobl ar bob lefel o Lywodraeth Leol, gan gynnwys yr Arweinwyr, Aelodau Cabinet, Cynghorwyr a Phrif Weithredwyr;
- cwtogi ar gost gwleidyddiaeth yng Nghymru;
- i grŵp ehangach o bobl o wahanol oedrannau a chefndiroedd chwarae rhan a sefyll i ddod yn Gynghorydd os ydynt am wneud hynny; ac
- edrych ar ba mor aml ac am ba mor hir y mae rhywun yn gallu bod mewn uwch swydd mewn Cyngor.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Adnewyddu Democratiaeth, cyfeiriwch at Bennod 3 y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

4. Cysylltu â Chymunedau

Mae Cymru bob amser wedi bod â chymunedau cryf, lle mae pobl yn chwarae rhan ac yn gwneud i bethau ddigwydd. Weithiau, maent yn ei chael hi'n anodd chwarae rhan gan nad ydynt yn cael gwybod am benderfyniadau tan y funud olaf. Mae hyn yn golygu nad yw pobl, yn aml, yn chwarae rhan oni bai bod yna fygythiad y bydd gwasanaeth neu gyfleuster cymunedol, megis llyfrgell neu ganolfan hamdden, yn cael ei gau. O'r herwydd, mae cymunedau'n colli cyfleoedd i ddod yn gyfrifol am bethau eu hunain.

Caiff Cynghorwyr eu dewis i gynrychioli eu hardal trwy etholiadau Cyngor, ac yna maent yn gwneud penderfyniadau ar ein rhan. 'Democratiaeth gynrychiadol' yw'r enw ar hyn. Ond rydym yn disgwyl mwy y dyddiau hyn. Rydym yn talu am wasanaethau lleol trwy ein trethi ac rydym yn disgwyl cael dweud ein dweud yn amlach na phob pedair blynedd pan gynhelir etholiadau Cyngor. Rydym yn disgwyl gallu chwarae rhan ym mhob penderfyniad sy'n effeithio arnom ni. 'Democratiaeth gyfranogol' yw'r enw ar hyn.

Nid yw Cynghorau wedi bod yn dda iawn bob amser am helpu pobl i chwarae rhan. Mae'n rhaid i hyn newid. Yn eu rôl arweinyddiaeth gymunedol, mae angen i Gynghorau a Chynghorwyr sicrhau mai pobl a'u barn yw canolbwynt popeth y maent yn ei wneud.

4.1 Llywodraethu Cymunedol yng Nghymru

Llywodraethu cymunedol yw'r ffordd y mae pobl mewn ardaloedd neu gymdogaethau lleol yn trefnu eu hunain ac yn rheoli eu gwasanaethau a'r asedau sydd ganddynt. Mae yna ffyrdd gwahanol o wneud hyn:

- Pwyllgorau ardal y Cynghorau;
- Cynghorau Cymuned;
- Partneriaethau rhwng gwasanaethau cyhoeddus a grwpiau gwirfoddol;
- Ymddiriedolaethau cymunedol a mentrau cymdeithasol;
- Partneriaethau rhaglenni, megis Cymunedau yn Gyntaf.

Mae yna lawer o'r grwpiau hyn sydd eisoes yn gweithio mewn cymunedau ac weithiau mae'n gallu bod yn anodd iddynt ddweud eu dweud a dylanwadu ar benderfyniadau'r Cyngor. Rydym o'r farn y dylai Cynghorwyr gael rôl gref yn arwain eu cymunedau, ac rydym yn cynnig y dylid cael system newydd i helpu yn hyn o beth.

4.2 Llywodraethu Cymunedol a arweinir gan Aelodau

Gyda llai o Gynghorau, mwy eu maint, mae'n hanfodol bod cymunedau'n chwarae rhan fwy nag y maent yn ei chwarae ar hyn o bryd. Rydym o'r farn y dylid rhannu'r Cynghorau newydd yn ardaloedd llai pan maent yn gweithio gyda chymunedau, ac y dylid sefydlu partneriaeth gymunedol o'r enw Bwrdd Ardal. Dylai'r Cyngor benderfynu ar faint a siâp yr ardaloedd llai hyn ar ôl siarad â'r bobl leol a gwasanaethau cyhoeddus eraill.

Dylai'r Cynghorwyr ar gyfer yr ardaloedd hynny gydweithio i arwain y Byrddau Ardal, ond mae'n rhaid iddynt gynnwys elusennau, cyrff cymunedol, mentrau cymdeithasol a gwasanaethau cyhoeddus eraill, gan gynnwys Cynghorau Cymuned. Rhaid cynnal cyfarfodydd y Byrddau Ardal hyn yn gyhoeddus, a dylai pawb sy'n byw yn yr ardal gael yr hawl i siarad, fel bod y Bwrdd yn gallu rhoi sylw i'w barn a'u pryderon.

Diben y Byrddau hyn yw siapio'r gymuned leol trwy newid y ffordd o ddarparu gwasanaethau yno. Bydd y Bwrdd yn gallu galw ar swyddogion y Cyngor i esbonio'u hunain os nad yw gwasanaethau'n cyrraedd y safonau gofynnol. Dylent hefyd helpu grwpiau cymunedol pan maent eisiau dod yn gyfrifol am gyfleusterau lleol, megis canolfannau cymunedol neu feysydd chwarae. Mae yna gyfle hefyd i Fyrddau Ardal ddod yn gyfrifol am syniadau a mentrau newydd yn eu hardal, gan gynnwys y rheiny y mae rhaglenni Llywodraethau'r DU a Chymru yn eu hariannu.

Bydd yn rhaid i Gynghorau ddeall bod y Byrddau Ardal hyn yn hynod bwysig a'u cefnogi â'r holl adnoddau sydd eu hangen arnynt i gyflawni eu rolau o ddydd i ddydd.

4.3 Cynghorau Cymuned

Mae yna 735 o Gynghorau Cymuned yng Nghymru. Mae Cynghorau Cymuned yn gweithio ar lefel tref neu bentref ac mae rhai yn gwasanaethu ardal fach iawn. Rydym o'r farn bod hyn yn ormod ac, yn wir, nid oes gan y rhai llai yr adnoddau i wneud rhyw lawer. Un cryfder Cynghorau Cymuned yw eu bod yn agosach at bobl leol, ond nid ydynt bob amser yn agored ac nid ydynt bob amser yn cynnwys y cyhoedd y maent yn ei wasanaethu. Mewn egwyddor, maent yn gyrff democrataidd ac, fel y cyfryw, gallant godi trethi lleol, ond mewn gwirionedd nid oes unrhyw gystadleuaeth am y mwyafrif helaeth o seddi mewn etholiadau Cynghorau Cymuned.

4.4 Adolygiad Awdurdodau Lleol o Gynghorau Cymuned

Mae yna lawer o waith da y mae Cynghorau Cymuned yn ei wneud. Fodd bynnag, rydym o'r farn bod yna achos eglur dros wneud newidiadau. Rydym eisiau i Gynghorau Cymuned fod yn fwy uchelgeisiol a gweithio mewn partneriaeth â grwpiau cymunedol eraill. Rydym eisiau iddynt fod yn agored ynglŷn â'u penderfyniadau, a chynnwys y bobl yn eu hardal. Mae arnom angen iddynt ystyried eu hunain yn rhan o wasanaethau cyhoeddus yng Nghymru, a mynd ati i chwarae rhan mewn gwaith sy'n cefnogi teuluoedd, plant a phobl ifanc a grwpiau eraill sy'n agored i niwed, megis hen bobl.

Ni allant wneud hyn oni bai bod yna lai o Gynghorau Cymuned, mwy eu maint. Dylai rhai o'r Cynghorau Cymuned llai ystyried ymuno â'i gilydd i lunio Cynghorau Cymuned mwy sy'n gofalu am ardaloedd ehangach. Er mwyn cyflawni hyn, rydym eisiau rhoi'r grym i Awdurdodau Lleol adolygu'r Cynghorau Cymuned yn eu hardal, â'r bwriad o gwtogi ar y nifer yn gyffredinol, ac rydym eisiau iddynt gwblhau'r gwaith hwn erbyn 2022.

4.5 Llywodraethu a Safonau

Yn ogystal â newidiadau i ardaloedd Cynghorau Cymuned, mae angen i'r cyhoedd wybod bod yna safonau ar gyfer modd Cynghorau Cymuned o reoli eu busnes a'u modd o wario arian

cyhoeddus a rhoi cyfrif amdano. Rydym eisiau cael set o brofion y mae'n rhaid i Gynghorau Cymuned eu pasio cyn gellir ystyried eu bod yn alluog ac yn gymwys.

Bydd y Cynghorau a fydd yn pasio'r profion hyn yn cael hawliau a chyfrifoldebau ychwanegol. Fe fydd ganddynt rymoedd ehangach i wneud pethau er budd eu cymuned. Dylai'r rheiny sy'n methu'r profion ymuno â Chyngor Cymuned arall llai er mwyn pasio'r profion, fel bod yna lai o Gynghorau Cymuned, mwy eu maint.

4.6 Cynghorwyr Cymuned yn Gwasanaethu ar fwy nag un Cyngor

Mae bron i hanner y Cynghorwyr ar y prif Gynghorau hefyd yn Gynghorwyr Cymuned. Fe allai hyn achosi gwrthdaro buddiannau wrth i brif Gynghorau fynd ati i adolygu Cynghorau Cymuned. Hefyd, mae rhai pobl yn gwasanaethu ar fwy nag un Cyngor Cymuned, yn ogystal â bod yn Gynghorydd y Prif Gyngor.

Rydym eisiau'ch barn chi ar p'un a ddylem atal yr un person rhag gwasanaethu ar Brif Gyngor a Chyngor Cymuned, ac ar fwy nag un Cyngor Cymuned.

Rydym eisiau:

- i Gynghorwyr fynd ati i chwarae rhan yn eu cymunedau ac ar Fyrddau Ardal;
- i Gynghorwyr fod â drws agored, a gwrando ar anghenion pobl;
- i Gynghorau gydweithio â gwasanaethau eraill, mudiadau gwirfoddol a chymunedau; ac
- i Gynghorau edrych ar y Cynghorau Cymuned yn eu hardal ac ystyried newidiadau.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Cysylltu â Chymunedau, cyfeiriwch at Bennod 4 y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

5. Grym i Gymunedau Lleol

Mae gan Gymru hanes balch o gydweithfeydd a mentrau cymunedol neu gymdeithasol, pobl sy'n rhedeg busnes heb ddefnyddio'r elw'n er budd personol ond er budd y gymuned. Mae yna lawer o enghreifftiau ledled Cymru o ymddiriedolaethau cymunedol bach sy'n rhedeg neuaddau pentref, canolfannau hamdden a chyfleusterau chwaraeon. Mae yna hefyd lawer o enghreifftiau mawr, megis cydweithfeydd ffermwyr a chymdeithasau tai, yn ogystal â chwmnïau mawr fel Dŵr Cymru a Chymdeithas Adeiladu'r Principality. Yn wir, cymdeithasau tai sydd bellach yn rhedeg y tai cymdeithasol yn hanner holl ardaloedd Cynghorau yng Nghymru, ac mae'r tenantiaid yn chwarae rhan fawr yn eu rhedeg.

Rydym eisiau gweld mwy o'r math hwn o fenter gymdeithasol fel bod cymunedau'n gallu cael mwy o hawliau i benderfynu ar sut mae pethau'n gweithio, ac fel bod pobl yn gallu chwarae rhan yn y penderfyniadau sy'n effeithio arnyn nhw.

5.1 Cyfranogiad Cymunedol

Weithiau mae pobl yn teimlo'n anfodlon oherwydd nad yw'r gwasanaeth y maent yn ei gael yn ddigon da, ac maent yn gwybod y gellid ei wella, yn aml gyda newidiadau bach yn unig. Rydym o'r farn y dylai grŵp cymunedol sy'n teimlo y gellid gwella gwasanaeth gael hawl i fynd at y Cyngor, manylu ar eu holl syniadau a chynlluniau, a chael rhan i'w chwarae mewn gwella'r gwasanaeth. Mewn rhai achosion, fe allai hyn olygu grŵp cymunedol yn dod yn gyfrifol am y gwasanaeth ac yn ei redeg eu hunain.

Rydym o'r farn y gallai hyn fod yn ffordd rymus i grwpiau cymunedol sicrhau eu bod yn cael dweud eu dweud. Bydd angen i staff Cyngor ddatblygu sgiliau i weithio mewn ffyrdd newydd, ac fe allai hyn alw am newid mewn arweinyddiaeth.

5.2 Trosglwyddo Eiddo'r Cyngor i'r Gymuned

Mae Cynghorau'n berchen ar lawer o adeiladau, tir ac eiddo, megis swyddfeydd, neuaddau, llyfrgelloedd, canolfannau hamdden a meysydd chwarae. 'Asedau' yw'r enw ar y rhain. Yn yr amseroedd ariannol anodd hyn, efallai na all Cynghorau fforddio i'w cadw mwyach, a'u bod eisiau eu gwerthu neu gael rhywun arall i'w rhedeg. Fodd bynnag, nid ydynt bob amser yn gofyn i'r gymuned am eu barn ac yn gofyn a fyddent eisiau cymryd cyfrifoldeb amdano eu hunain.

Rydym o'r farn y dylai grwpiau cymunedol gael yr hawl i fynd at y Cyngor a chynnig eu bod yn dod yn gyfrifol am ased er budd y gymuned. Fe allai hyn olygu gwerthu'r ased i'r grŵp cymunedol (am ei werth ar y farchnad neu'n rhatach) neu efallai y byddai'r grŵp cymunedol eisiau ei redeg a'i reoli am gyfnod o flynyddoedd. Byddem yn disgwyl i'r Byrddau Ardal newydd helpu grwpiau cymunedol lle bo'r gymuned o blaid dod yn gyfrifol am eiddo'r Cyngor. Mae Llywodraeth Cymru wedi cynhyrchu pecyn cymorth sy'n manylu ar sut i drosglwyddo asedau'n llwyddiannus.

Yn ogystal â gallu dangos cefnogaeth i'w cynlluniau, fe fyddai angen i grwpiau cymunedol fod â strwythur cyfreithiol gyda'r sgiliau a'r rheolaethau ariannol iawn ar waith. Fe fyddai angen cael trefniadau diogelu i sicrhau bod yr ased yn aros yn y gymuned ac na fyddai'n cael ei werthu am elw.

Er enghraifft: Fe drosglwyddodd Cyngor Torfaen dair canolfan chwaraeon a hamdden i ymddiriedolaeth gymunedol eu rhedeg ac mae hyn yn golygu bod y gymuned yn gallu parhau i'w defnyddio. Mae Cynghorau eraill yn gadael i ymddiriedolaethau cymunedol redeg llyfrgelloedd, fel nad oes yn rhaid iddynt gau.

5.3 Perchnogaeth Gymunedol

Efallai y bydd cymunedau hefyd eisiau mwy o gyfle i ddweud eu dweud ynglŷn ag eiddo sydd dan berchnogaeth breifat, megis tafarn neu siop neu feysydd chwarae'r pentref, neu eiddo y mae gwasanaethau cyhoeddus eraill yn berchen arno. Mae'r math hwn o eiddo o werth arbennig i'r gymuned a gall yn aml chwarae rhan fawr mewn gwneud yn siŵr bod cymunedau'n ffynnu, trwy ddarparu swyddi a gwasanaethau i bobl leol. Mewn rhai ardaloedd, maent yn gallu bod yn bwysig i ddiogelu'r Gymraeg.

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn y dylai grwpiau cymunedol gael hawl i wneud y cynnig cyntaf pan ddaw eiddo sydd o werth i'r gymuned ar werth. Fel rheol, fe fyddai'n rhaid iddynt brynu'r eiddo am ei werth ar y farchnad, ond fe fyddent yn cael cyfnod o amser i godi'r arian ynddo. Gellid cael gweithdrefn garlam ar gyfer eiddo sydd wedi'i esgeuluso neu ei adael yn wag. Fe fyddai angen cael rhai trefniadau penodol i warchod buddiannau perchnogion eiddo preifat.

Rydym yn ceisio'ch barn gychwynnol ar y cynnig hwn, â'r bwriad o ymgynghori ymhellach maes o law.

Rydym eisiau:

- i grwpiau cymunedol gael hawliau a grymoedd y maent yn gallu eu defnyddio; ac
- i grwpiau cymunedol fynd ati i chwarae rhan mewn newid.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Grym i Gymunedau Lleol, cyfeiriwch at Bennod 5 y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

6. Llywodraethu Corfforaethol a Gwella

Mae'r cyhoedd a'r bobl sy'n gweithio i Gynghorau'n disgwyl iddynt gael eu rhedeg yn dda. Fodd bynnag, mae Cynghorau'n wynebu pwysau anferthol. Mae'r boblogaeth yn heneiddio ac mae hyn yn rhoi gwasanaethau Cyngor dan bwysau. Mae ein disgwyliadau o ran ansawdd gwasanaethau'n codi. Ar yr un pryd, mae swm yr arian sydd gan Gynghorau i'w wario wedi bod yn lleihau bob blwyddyn oherwydd bod Llywodraeth Cymru wedi bod yn cael llai o arian oddi wrth Lywodraeth y DU. Mae hyn yn debygol o barhau am gryn amser, felly mae'n rhaid gwneud rhywbeth.

Mae yna adegau pan nad yw Cynghorau yng Nghymru wedi diwallu anghenion y bobl yn eu hardal, ac mae Gweinidogion Cymru wedi gorfod camu i mewn i gywiro pethau. Weithiau, mae hyn yn digwydd oherwydd ei bod yn aneglur pwy sydd â'r gwir gyfrifoldeb a thasg pwy ydyw i gywiro pethau.

Ar adegau fel hyn, mae angen i arweinwyr fod â ffocws a gweledigaeth, ac mae angen i reolwyr fod â'r rheolaethau iawn ar waith fel eu bod yn gwybod beth sy'n digwydd.

6.1 Llywodraethu Corfforaethol

Mae a wnelo llywodraethu corfforaethol â pha mor dda y mae sefydliad yn rhedeg ei fusnes, gan gynnwys sut mae'n rheoli risgiau, sut mae'n cynllunio'i gyllid a'i adnoddau a sut mae ganddo'r dulliau gwirio a gwrthbwyso iawn ar waith fel bod modd mynnu bod pobl yn atebol.

Cyfrifoldeb y Prif Weithredwr yw gwneud yn siŵr bod hyn oll ar waith, ond rhaid i Gynghorau hefyd, dan y gyfraith, fod â Phwyllgor Archwilio i helpu'r Prif Weithredwr trwy wirio bod y Cyngor cystal ag y gall fod a gwneud gwelliannau lle bo'u hangen. Mae yna rôl hefyd i'r Swyddog Monitro sy'n gyfrifol am sicrhau bod y Cyngor yn gweithredu'n unol â'r gyfraith.

Rydym eisiau i Gynghorau gymryd mwy o gyfrifoldeb am wneud gwelliannau fel nad oes yn rhaid i Weinidogion Cymru gamu i mewn mor aml i gywiro pethau. Mae hyn yn golygu bod angen i brosesau llywodraethu corfforaethol weithio'n well..

6.2 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009

Mae'r gyfraith hon yn golygu bod yn rhaid i Gynghorau wneud cynlluniau i wella. Mae Archwilydd Cyffredinol Cymru'n eu gwirio pob blwyddyn i weld a ydynt wedi gwella, ac a oes modd iddynt wella mwy fyth. Rydym o'r farn nad yw'r gyfraith hon yn gweithio fel y dylai a'n bod weithiau'n mesur y pethau anghywir ac yn methu'r pethau sydd o wir bwys. Mae Llywodraeth Cymru'n bwriadu diddymu'r gyfraith hon, er ei bod yn bosibl y cedwir rhai rhannau ohoni mewn deddfwriaeth newydd.

6.3 Rheoli Gwella trwy Hunanasesiadau ac Adolygiadau gan Gymheiriaid

Er mwyn gallu gwneud yn siŵr bod gwelliannau'n digwydd, a bod y dulliau gwirio a chydbwyso iawn ar waith, rydym yn bwriadu gwneud Pwyllgorau Archwilio'n gryfach. Dan ein cynigion, fe fydd gan y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol ac Archwilio fwy o rymoedd a bydd yn cynnwys mwy o aelodau annibynnol. Ni fydd gan yr aelodau annibynnol hyn agendâu gwleidyddol a allai ddylanwadu ar eu penderfyniadau.

Rydym hefyd eisiau ei gwneud yn ofynnol i'r Prif Weithredwr gynnal hunanasesiad bob blwyddyn o ba mor dda y mae'r Cyngor yn gweithredu, ac adrodd i'r Arweinydd a'r Cabinet ar unrhyw fater sy'n achosi pryder ac ar y camau a gymerir i gywiro pethau.

I wneud yn siŵr bod yr asesiadau'n deg ac yn rhesymol, rydym eisiau i grŵp o arbenigwyr adolygu'r Cyngor bob yn ail blwyddyn. 'Adolygiad gan gymheiriaid' yw'r enw ar hyn. Ystyr adolygiad gan gymheiriaid yw sefyllfa pan mae grŵp o weithwyr proffesiynol cymwysedig a phobl sy'n deall sut mae Cynghorau'n gweithio'n edrych ar beth y mae staff yn ei wneud ac ar y systemau y maent yn eu defnyddio fel eu bod yn gallu dwyn sylw at feysydd i'w gwella. Maent hefyd yn cymharu eu darganfyddiadau ag asesiad y Prif Weithredwr i weld pa mor dda y maent yn cyfateb i'w gilydd.

Gyda'i gilydd, rydym o'r farn y dylai Pwyllgorau Llywodraethu Corfforaethol ac Archwilio cryfach a system hunanasesiadau ac adolygiadau gan gymheiriaid roi'r holl wybodaeth angenrheidiol i'r Arweinydd allu darparu'r gwasanaethau gorau posibl i bobl leol o fewn y gyllideb sydd ar gael.

6.4 Grymoedd i Ymyrryd

Weithiau, fodd bynnag, fe fydd pethau'n dal i fynd o chwith. Pan fydd hyn yn digwydd mewn meysydd fel gwasanaethau cymdeithasol neu addysg, mae'n eithaf posibl y daw aelodau'r cyhoedd dan anfantais neu hyd yn oed gael eu niweidio. Yn yr achosion hyn, mae'n rhaid i Weinidogion Cymru fod â'r grymoedd i ymyrryd yn gyflym.

Rydym o'r farn y dylai Gweinidogion Cymru gael y grym i gomisiynu adolygiad annibynnol o Awdurdod Lleol:

- os yw chwythwr chwiban yn dweud bod yna broblemau;
- os yw eu perfformiad yn waeth nag y mae angen iddo fod;
- os ydynt yn waeth na Chynghorau eraill mewn meysydd allweddol;
- os yw'r Cyngor ei hun neu ei Aelodau wedi codi pryderon;
- os yw gwybodaeth oddi wrth archwilwyr neu yn sgil arolygiadau'n dangos problemau; neu
- os oes gan y cyhoedd bryderon ynglŷn â materion

Byddai Gweinidogion Cymru yna'n defnyddio'r darganfyddiadau hyn i benderfynu a oes angen cymorth neu ymyrraeth ffurfiol.

Rydym eisiau:

- cryfhau rôl Pwyllgorau Archwilio Cynghorau;
- cyflwyno system lle mae arweinwyr Cyngor yn gorfod gwneud hunanasesiadau ac yn cael eu herio ynglŷn â'r systemau y maent yn eu rhoi ar waith;
- rhoi grymoedd i Weinidogion Cymru ofyn am adolygiadau annibynnol; a
- rhoi grymoedd i Weinidogion Cymru gamu i mewn os ydynt o'r farn nad yw Cynghorau'n gwella neu'n gweithio.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Grym i Gymunedau Lleol, cyfeiriwch at Bennod 6 y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

7. Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol

Dylai gwasanaethau cyhoeddus fod yn rhagorol, lle bynnag y mae pobl yn byw yng Nghymru.

Llywodraeth Cymru sy'n pennu'r polisi a'r fframwaith cyfreithiol y mae'n rhaid i bob Cyngor weithio'n unol â nhw, ond y Cynghorau sy'n rheoli ac yn darparu gwasanaethau. Mae gwneud yn siŵr bod gwasanaethau'n rhagorol yn golygu bod â'r systemau iawn ar waith fel bod rheolwyr yn gwybod beth sydd angen ei wneud, faint sydd angen ei wneud, a pha safonau ansawdd sydd angen eu cwrdd.

Mae pob cymuned yn wahanol. Rôl y Cyngor yw gwneud yn siŵr bod gwasanaethau'n iawn i'w cymunedau.

7.1 Cynllunio sut i Sicrhau bod Pethau'n Cael eu Gwneud

Mae darparu gwasanaethau rhagorol yn golygu bod â nodau eglur, yr wybodaeth iawn a chynllun manwl. 'Cynllun corfforaethol' yw'r enw ar hyn.

Mae cyfraith newydd, sef Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru), gerbron y Cynulliad Cenedlaethol ar hyn o bryd. Mae'r gyfraith hon yn pennu nodau tymor hir ar gyfer Cymru, a bydd gofyn i bob Cyngor fod â'i nodau ei hun sy'n dangos beth yw'r blaenoriaethau lleol. Yr Arweinydd fydd yn dewis y rhain, bydd y Cyngor llawn yn cytuno arnynt, a manylir arnynt yn y 'cynllun llesiant lleol'.

Rydym o'r farn mai cyfrifoldeb y Prif Weithredwr yna yw cynhyrchu cynllun i ddangos sut caiff y nodau hyn eu cyflawni. Cynllun corfforaethol yw'r enw ar hyn. Bydd y cynllun corfforaethol yn manylu ar sut bydd y Cyngor yn cyflawni ei nodau yn y tymor byr, y tymor canolig a'r tymor hir. Bydd yn manylu ar sut bydd y Prif Weithredwr yn defnyddio staff ac adnoddau'r Cyngor, sut caiff risgiau eu rheoli, sut mae gwasanaethau'n perfformio nawr a beth sydd angen gwella, a sut gall y cyhoedd ddweud eu dweud ar y pethau sy'n effeithio arnyn nhw.

7.2 Gwybodaeth i Gymharu Gwasanaethau

Ni fydd cynllunio corfforaethol yn gweithio'n dda oni bai bod gan y Cyngor wybodaeth dda, gyfoes. Nid yw hyn yn golygu mwy o wybodaeth. Yn wir, rydym o'r farn y dylem symleiddio'r ybodaeth y mae'n ofynnol i Gynghorau ei chyhoeddi.

Mae'r wybodaeth iawn, fodd bynnag, yn caniatáu i reolwyr, Cynghorwyr a'r cyhoedd weld sut mae pethau'n newid dros amser, sylwi pan mae perfformiad yn gwaethygu, a chymharu perfformiad un Cyngor ag eraill. Un enghraifft o hyn yw gwefan Fy Ysgol Leol, sy'n caniatáu i rieni gymharu eu hysgol nhw ag eraill (http://mylocalschool.wales.gov.uk/index.html?iaith=cym).

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn y dylid cael un gwefan lle bydd gofyn i Gynghorau gyhoeddi gwybodaeth y gall y cyhoedd ei defnyddio i gymharu sut mae Cynghorau'n perfformio ac i herio gwasanaethau i wella. Gallai'r wefan hon hefyd gynnwys:

- y cynllun llesiant lleol;
- adroddiadau ar Gynghorau unigol gan gyrff arbenigol fel Swyddfa Archwilio Cymru a'r cyrff sy'n arolygu addysg a gwasanaethau cymdeithasol;

- adroddiadau ar hunanasesiadau ac adolygiadau gan gymheiriaid;
- y cynllun corfforaethol; a
- gwybodaeth am gwynion

7.3 Cynghorau Digidol

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod gan dechnoleg ddigidol botensial anferthol i newid y modd o ddarparu gwasanaethau a'r modd o fynnu bod Cynghorau'n atebol. Mae angen canolbwyntio ar systemau sy'n hawdd i'w defnyddio ac sydd â mynediad agored. Rydym yn amau bod y mwyafrif o'r Cynghorau'n deall yn iawn y math o newid diwylliannol y mae galw amdano i sicrhau bod technoleg yn cael yr effaith fwyaf.

Rydym wedi gwneud ein bwriad yn eglur bod yn rhaid darlledu cyfarfodydd Cyngor a Gweithrediaeth yn fyw ar-lein fel bod mwy o bobl yn gallu chwarae rhan a gweld beth sy'n digwydd yn eu hardal. Nawr, rydym eisiau mynd ymhellach. Rydym eisiau rhoi'r hawl i'r cyhoedd ddweud eu dweud ynglŷn ag unrhyw eitem agenda yng nghyfarfodydd y Cabinet, y Cyngor neu ei Bwyllgorau, ac i'w barn gael ystyriaeth. Rydym hefyd o'r farn bod gan y cyhoedd hawl i adrodd neu ddweud eu dweud trwy ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol yn ystod pob cyfarfod cyhoeddus yn y Cyngor.

7.4 Cwynion

Mae cwynion yn rhoi gwybodaeth werthfawr sy'n gallu arwain at welliannau. Rydym eisiau i Gynghorau roi cymaint o ffyrdd â phosibl i gymunedau a phobl gwyno, a dweud wrthynt am broblemau y maent yn eu hwynebu â gwasanaethau, ac i'r Cyngor baratoi adroddiadau rheolaidd i'r Pwyllgor Archwilio'u hystyried, gan fanylu ar wybodaeth am nifer y cwynion, eu testun a sut maent wedi'u datrys.

Rydym eisiau:

- ei gwneud yn ofynnol i Gynghorau ysgrifennu a chyhoeddi cynllun bob blwyddyn sy'n dangos beth y byddant yn ei wneud yn y tymor byr, y tymor canolig a'r tymor hir i wasanaethu eu cymuned;
- adeiladu gwefan sy'n cynnwys gwybodaeth am bob Cyngor a sut hwyl maent yn ei chael ar bethau o'u cymharu â Chynghorau eraill; ac
- i Gynghorau fod â ffyrdd i bobl gwyno pan mae yna broblem. Mae hyn yn cynnwys ffyrdd ar-lein.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol, cyfeiriwch at Bennod 7 y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

8. Cryfhau Rôl Gwaith Adolygu

Mae gwaith craffu cyhoeddus yn rhan hanfodol o wneud yn siŵr bod Cynghorau'n effeithiol ac yn atebol. Telir am Gynghorau trwy drethi, a dylai eu penderfyniadau a'r camau y maent yn eu cymryd fod yn agored i'w harchwilio bob amser, a dylai'r cyhoedd chwarae rhan yn hyn o beth.

Y prif ffyrdd y mae hyn yn digwydd mewn Cynghorau yw trwy archwiliadau mewnol y mae Cynghorwyr sy'n eistedd ar bwyllgorau craffu'n eu cwblhau, ac archwiliadau allanol y mae arbenigwyr annibynnol yn eu cwblhau.

8.1 Gwaith Adolygu Mewnol – Craffu gan Gynghorwyr

Nid yw'r mwyafrif o Gynghorwyr yn rhan o'r Weithrediaeth. Hynny yw, nid ydynt yn chwarae rhan mewn penderfyniadau ar wariant o ddydd i ddydd neu mewn rhedeg y Cyngor. Un o'u cyfrifoldebau pwysicaf yw archwilio cynlluniau a phenderfyniadau'r Weithrediaeth a'r uwch dîm rheoli, ac awgrymu gwelliannau. Maent yn gwneud hyn trwy bwyllgorau craffu.

Mae gwaith craffu da yn arwain at wneud gwell penderfyniadau ac yn cefnogi gwasanaethau gwell. Rhaid i waith craffu da:

- fod yn annibynnol ar y Weithrediaeth;
- cael ei gynllunio ymlaen llaw fel bod pobl yn gallu paratoi;
- bod ag adnoddau digonol;
- bod â'r wybodaeth iawn wrth law; a
- thynnu ar brofiad a barn defnyddwyr gwasanaeth, eu teuluoedd a grwpiau cymunedol.

Mae Llywodraeth Cymru wedi gwneud cryn dipyn mewn blynyddoedd diweddar i gryfhau gwaith craffu, ond rydym o'r farn y gellid ei gryfhau mwy fyth. Rydym yn ceisio barn ar p'un a ddylai Cynghorau wneud mwy i amddiffyn annibyniaeth gwaith craffu, galluogi gwaith craffu i edrych ar brif benderfyniadau'r Weithrediaeth cyn iddynt ddod yn benderfyniadau terfynol, manylu'n glir ar yr hyn a fydd yn destun gwaith craffu yn y dyfodol, a rhoi'r un hawliau pleidleisio i aelodau annibynnol y pwyllgorau craffu â hawliau Cynghorwyr. Gan fod llawer o wasanaethau bellach yn cael eu darparu mewn partneriaeth rhwng gwahanol gyrff, rydym hefyd eisiau gwybod a ddylai pwyllgorau craffu Cynghorau allu edrych ar yr holl wasanaethau cyhoeddus yn eu hardal.

8.2 Rhoi Llais i Bobl mewn Gwaith Craffu

Mae pobl am gael eu cynnwys ac am gymryd rhan os ydynt o'r farn y gallant wneud gwahaniaeth. Mae hyn yn cynnwys cymryd rhan mewn gwaith asesu gwasanaethau a'r modd o'u darparu. Mae hyn yn digwydd mewn rhai Cynghorau, ond nid ym mhob un. Rydym eisiau mwy o gyfleoedd i bobl allu cymryd rhan a dweud eu dweud ynglŷn â gwella gwasanaeth, a gallu gofyn i bwyllgorau craffu edrych ar bethau y maent yn pryderu yn eu cylch mewn Cyngor.

8.3 Craffu ar Wasanaethau Rhanbarthol

Mae llawer o wasanaethau bellach yn cael eu darparu gan nifer o Gynghorau'n cydweithio, er enghraifft, gwasanaethau gwella mewn addysg. Gall hyn olygu bod y corff sy'n darparu'r

gwasanaethau'n cael ei archwilio ar wahân gan bob Cyngor unigol. Gall hyn gymryd llawer o amser ac mae'n wastrafflyd. Mae Llywodraeth Cymru'n cynnig y dylai Cynghorau sy'n cydweithio sefydlu cyd-bwyllgor craffu i archwilio gwaith y darparwr gwasanaeth.

8.4 Gwaith Adolygu Allanol – Gwaith Craffu gan Gyrff Archwilio, Arolygu a Rheoleiddio

Mae yna nifer o gyrff annibynnol sydd wedi'u sefydlu mewn cyfraith i edrych ar beth y mae Cynghorau'n ei wneud. Mae Archwilydd Cyffredinol Cymru'n edrych ar sut maent yn gwario arian cyhoeddus ac yn penderfynu a ydynt yn rhoi gwerth am arian. Mae Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru'n arolygu gwaith gofal cymdeithasol Cynghorau, ac yn rheoleiddio gofal plant a chartrefi gofal. Mae Estyn yn arolygu addysg a gwasanaethau plant Cynghorau, gan gynnwys ysgolion. Maent yn chwarae rhan werthfawr iawn gan ddangos sut mae Cynghorau'n perfformio o safbwynt annibynnol a dangos a yw gwasanaethau'n cyrraedd y safonau gofynnol.

Rydym o'r farn y dylai'r cysylltiadau rhwng grwpiau sy'n cynnal adolygiadau allanol a phwyllgorau craffu fod yn gryfach. Trwy rannu gwybodaeth, gall pwyllgorau craffu dynnu ar arbenigedd annibynnol y cyrff adolygu allanol i ofyn cwestiynau mwy heriol ynglŷn â meysydd sy'n achosi pryder.

Rydym hefyd o'r farn y dylem gryfhau'r cydweithio rhwng y cyrff adolygu allanol. Bob dwy flynedd, fe ddylent gydweithio i gynhyrchu adroddiad ar bob Cyngor, yn ogystal ag asesiad blynyddol o Lywodraeth Leol fel cyfanwaith ar draws Cymru. Dylent ganolbwyntio ar y gwahaniaeth y mae Cynghorau'n ei wneud ac ar nodi enghreifftiau o arfer da fel bod Cynghorau'n gallu dysgu'r naill oddi wrth y llall.

Rydym eisiau:

- i bwyllgorau craffu gynllunio'n well;
- i'r cyhoedd chwarae rhan fwy mewn gwaith craffu; ac
- grwpiau sy'n chwarae rhan mewn archwiliadau allanol rannu gwybodaeth, gweithio gyda Chynghorau ac ysgrifennu adroddiad gyda'i gilydd; yn ogystal â chael eu hadroddiadau blynyddol eu hunain.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Cryfhau Rôl Gwaith Adolygu, cyfeiriwch at Bennod 8 y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

9. Diwygio Cyllid Llywodraeth Leol

Mae yna lawer o newidiadau rydym eisiau eu gwneud trwy'r Papur Gwyn hwn, ond fe fyddant yn gwneud gwir wahaniaeth i gymunedau ledled Cymru a'r bobl sy'n byw ynddynt. I gefnogi'r newidiadau hyn, mae hefyd yn gwneud synnwyr i ni adolygu ein modd o ariannu'r gwaith y mae Cynghorau'n ei wneud.

Mae Cynghorau yng Nghymru'n gwario dros £8 biliwn y flwyddyn ar gostau rhedeg ac ar ddarparu gwasanaethau. Daw'r arian hwn o lawer o wahanol leoedd: Llywodraeth Cymru, grantiau, y dreth gyngor a mwy.

Mae'r ffordd y mae'r system yn gweithio ar hyn o bryd yn gymhleth ac mae yna bethau eraill sy'n digwydd yng Nghymru, fel grymoedd trethu newydd, a fydd yn darparu sail ar gyfer ein hopsiynau ar gyfer newid. Fodd bynnag, nid yw newid ein systemau ariannu'n ddi-risg ac rydym eisiau gwneud yn siŵr ein bod yn ei wneud yn iawn. Ni fyddwn yn newid y system gyfan ar unwaith, ond byddwn yn gwneud yn siŵr bod y system bresennol yn barod ar gyfer yr amser y bydd y Cynghorau mwy, newydd yn dechrau cymryd yr awenau.

Mae angen i ni hefyd feddwl yn y tymor hir. Mae angen i ni ystyried sut gellir newid systemau ariannu fel bod Cynghorau'n fwy atebol i bobl leol pan maent yn penderfynu beth i wario eu harian arno.

Ar hyn o bryd, daw cyllid ac arian buddsoddiadau cyfalaf Cynghorau o lawer o wahanol leoedd, ac rydym eisiau edrych i weld a yw'r cydbwysedd yn iawn rhwng yr hyn a ddaw o gyllid cenedlaethol a'r hyn y mae Cynghorau'n ei godi'n lleol, fel y dreth gyngor. Mae angen i ni hefyd ystyried sut gallwn gysylltu ariannu â pherfformiad gwasanaethau Cyngor. Fe fydd gofyn meddwl cryn dipyn yn fwy am y pethau hyn, a byddwn yn cyhoeddi papurau pellach ar hyn maes o law.

Rydym eisiau system newydd sydd:

- yn eglur ac yn syml;
- yn gweithio ac yn rheoli ein hadnoddau'n dda;
- yn rhoi llinellau atebolrwydd clir fel bod Cynghorau newydd yn gallu dangos beth y maent yn gwario arian arno;
- â chysylltiadau clir rhwng swm yr ariannu a swm y canlyniadau, fel bod gwasanaethau'n gallu gwella;
- yn annog meddwl, cynllunio a syniadau newydd ar gyfer darparu gwasanaethau;
- yn helpu cymunedau lleol i chwarae rhan; ac
- yn helpu â gwneud penderfyniadau.

I ddarllen ein cynigion llawn ar gyfer Diwygio Cyllid Llywodraeth Leol, cyfeiriwch at Bennod 9 y Papur Gwyn, *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol.*

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

10. Casgliad

Diolch am ddarllen hwn. Os ydych eisiau darllen y ddogfen lawn, neu roi gwybod i ni beth rydych yn meddwl o'n cynigion, yna llenwch ein holiadur ar-lein sydd i'w gael ar ein gwefan:

http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy

Neu gallwch chi anfon eich sylwadau at:

Diwygio Llywodraeth Leol
Llywodraeth Cymru
Parc Cathays
Caerdydd
CF10 3NQ

neu trwy e-bost i: RLGProgramme@cymru.gsi.gov.uk

28 Ebrill 2015 yw'r dyddiad cau.